

דוגמאות על חשיבות נוסח כתבי היד של הלכות הרי"ף

Havdalah time by stars seen only at night; unhatched eggs unconditionally *pareve*, but udders are not to be roasted with meat, the short version of *Hamavdil*; no drinking after the *zimun*. Obligatory *Hallel* on *Rosh Hodesh*; distance from one who is excommunicated; to whom do we say *KallahNaah*, or the blessing of the *Ba'alHaBayit*; how long is meat to be salted?

All these are issues that in the copy of Rif likely to have been available to Rambam and most Rishonim, the decision differs from "our" printed version. From the Bet Yosef onwards, Poskim have been misled by the "innovative" version in print. A trend can be found of Europeanization of the Rif in later manuscripts and printed editions, that align the Rif with the Rosh and opposed to Rambam. In this series of articles I will present a few examples that have been discovered in Alfasi manuscript research, conducted in preparation for the scientific edition of the Rif, to be published by Hamaor in their Shas, hopefully before the Rif's 1,000th birthday, coming up next year.

An introduction to this research effort has been presented in Yeshurun 18 (2007).

First I will provide a few examples of the process of Europeanization of the Alfasi, through the later manuscripts and early prints. I'll then present four categories of corrupted versions found in print: 1. Intentional changes. 2. Defective copy. 3. Additional passages that corrupt the resulting decision. 4. Extracted passages that corrupt the resulting decision.

הנוסח המתגלה בכתבי יד, בהשוואה לדפוסים, בולט באחידותו (בהתחשב בריבוי עדי הנוסח) וכן בולטת המידה שהוא שונה מהנוסחאות הנפוצות בדפוסים. התופעה מעידה על תהליך מרוכז וממושך של עריכה במשך המאות האחרונות שלפני הדפוס, תהליך שניתן לראות רק את התחלתו במקורות האירופאים. שינויים אלו כוללים מהוספת מילים בודדות לצורך הבהרה, עד לסיפוחם של מאמרים שלמים.

במסכת שבת בלבד, נמצאו 2,411 שינויים בין נוסח הדפוסים, לבין הנוסח שבכתבי-יד שסרקנו. בפרק אחרון של מועד קטן יש 377 מקומות שבהן נוסח הדפוס שונה מכל כתבי היד, ובפרק אחרון של פסחים 207. נוכח כמות מספרית זו לא ניתן לתקן את נוסח הדפוס על ידי הגהות אקראיות מכתבי יד ודפוסים ישנים, כפי שנעשתה עד כה. הדפוסים, אם כן, מציגים ספר אחר ממה שיצא מעטו של רבינו המחבר. ממצא זה לא רק מחייב את תיקון ה"עולה" (ע"פ כתובות יט ע"ב, רא"ש שם ב:א), אלא מחייב גם את כל מי שנעזר ברי"ף כעד נוסח של התלמוד עצמו.

להלן כמה דוגמאות של נוסחאות שבאו לידי תיקון במהדורה החדשה, בעזרת סקירת כתבי היד ואלפי קטעי הגניזה. יש לציין שברוב המקרים בהם נשתבש הנוסח שבדפוס הראשון, הנוסח המשובש, החסר או נספח, "נשמר בקפדנות" מהדפוס הראשון (קושטא רס"ט) עד לדפוסים האחרונים שבידינו. הנוסח הלקוי או "המחודש" הוא שעמד בפני רבותינו האחרונים, מהבית יוסף ואילך, ופעמים רבות הטעה אותם.

בתחילה נעמוד על כמה דוגמאות המסמנות מגמה של אירופיזציה של הלכות הרי"ף בכתבי היד האירופאים, ומשם בדפוס. בפרקים הבאים נעמוד על שינויים שבמכוון, שינויים שנגרמו על ידי טעויות בהעתקה, הוספות והשלמות, וחסורים המשפיעים על פסק המחבר בעיני האחרונים התלויים בספרי דפוס.

שינויים המסמנים את המעבר לאירופה ומנהגיה

נביא כאן כמה דוגמאות של מהלך האירופיזציה של הרי"ף, המסתמן כבר בכתבי היד. עוד שנים רבות לפני הדפוס.

1. הגייה אירופאית-

ברכות פרק ב. ברשימת מילות ה"דבקים" שבקריאת שמע, ביניהם חייב הקורא לשים רוח, מופיעים בנוסח המזרחי של הרי"ף, כ"י אוקספורד 550 (הנבחר להיות נוסח הפנים של המהדורה), וכל עותקי הגניזה (קמברידג' ; T-S AS 75.30 ; T-S AS 79.84; T-S AS 94.126 ; פטרסבורג RNL Evr. II A 295.5/1) שני 'דבקים' נוספים: "אותו וזכרתם, תזכרו ועשיתם". למי שאינו דובר וכותב בערבית, או אינו מדבר עברית בהגייה מזרחית, יקשה להבין במה "דבק" התנועה שורוק עם העיצור וא"ו (שנשמע לו- "באב"), ולכן העידו תלמידי ר' יונה שב"ספרים מדויקים לא גרס", ואכן בעותקים העתיקים ביותר של הרי"ף האירופאי- כגון כ"י קרפנטרס, כבר חסר.

2. נוסח המשנה-

הנוסח של הגאונים של **משנה שבת כב:ד** "מי שנשרו כליו בדרך", נשמר בהלכות גדולות, ר"ח, ורמב"ם בפירוש המשנה. ואכן כך הוא ברי"ף כ"י אוקספורד. אולם בין העותקים האירופאים של הרי"ף, גם הנאמנים והעתיקים ביותר

כמו כ"י פריס 312 שנעתק ע"י ריבב"ן, כבר נהפך ל"מי שנשרו כליו במים", והיא הנוסח שהגיעה לדפוסים. (אפשר שהנוסח האירופי מושפע על ידי פירוש רש"י. ראה רש"י שבת סה ע"א, ומה שהעירו על נוסחאובתוס' שבת קמו ע"ב). ומעניין שגם במשנה תורה לרמב"ם (שבת כב:כ) אירע אותה תהליך. בכתבי יד המזרחיים סוטר 117 ואוקספוד 586: "בדרך" ואילו בכתבי יד האירופאים, ואפילו הקדומים שבהם כגון פריס 337, כבר הומר ל"במים".

3. נוסח התפילה-

כבר בספרי הגאונים, בסדור רס"ג בהלכות גדולות חלה התפלגות נוסחאות בחתימת ברכת ההבדלה, כאשר יש גורסים "ובין ישראל לגוים ובין יום השביעי", כברמב"ם (הל' שבת כט:ג), וכן נשמר עד היום בסידורי עדות מזרח. ויש גורסים בהפסקת אתנחתא או פסיק, בהעדר וי"ו החיבור: "בין ישראל לגוים, בין יום השביעי", כל מעתיק בהתאם למנהג השגור בפיו.

בר"ף פסחים פרק י (דף כא ע"ב) בכ"י אוקספורד וברוב עותקי הגניזה: "ובין" כבסדורי המזרח, ואילו בכ"י קרפנטרס, כבר הוחלף ל-"בין".

בר"ף שבת, בסוף פרק יט, בסוף מאמר ארוך על אזמל רבינו המחבר, תוך כדי שיחה לפי תומו, מוכיח את שיטתו שם בסיוע לשוני מנוסח ברכת ההבדלה:

"דקארו אינשי למלאכה מעשה כדאמרינן ובין יום השביעי לששת ימי המעשה דהינו מלאכה".

כך בכ"י אוקספורד, אע"פ שנוסח הברכה מנותק מהקשרו, מקפיד הסופר להעתיק "ו" החיבור. ואילו בכתבי היד האירופאים (ומשם בנוסח שבדפוס), הושמטה ה-וי"ו בהתאם לנוסח ההבדלה השגור בפיהם, ונהיה "בין יום השביעי".

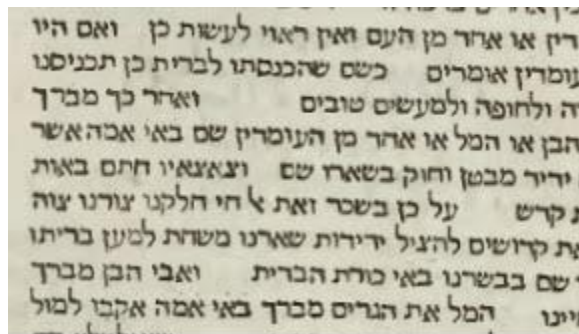
וכן אנו רואים אותו תהליך בנוסח ברכת המילה. בכל נוסחאות סדור רס"ג ובסדור ר' שלמה בן נתן: "להכניס (בלי סיומת וי"ו הייחוס) בבריתו של אברהם אבינו". וכן העיד בעל העיטור: "בסורא בשתי ישיבות מדקדקים ואומרים להכניס בלא וי"ו" אך שם הוא קבע לומר "להכניסו" כפי שנהוג באירופה. בכ"י אוקספורד של הרי"ף (שבת פרק יט, נה ע"ב), מופיע נוסח סורא, ואילו בעותקי הרי"ף האירופאים, כולל עותק ריבב"ן, וברא"ש, כבר הוחלף לנוסח השגור של הברכה- "להכניסו".

ובסוף ברכת "אשר קידש ידיד" התוספת "למען בריתו אשר שם בבשרנו" היתה מוכרת לגאונים והשיבו שלא לאמרו, ולכן איננה בסידורי רס"ג ור' שלמה בן נתן. ואילו בנוסח האירופאי של הרי"ף, התוספת נמצאת כבר בכ"י ריבב"ן, ואין צורך לומר, שנוספה גם בדפוסים. גם בעניין זה אנו עדים לאותו תהליך במשנה תורה לרמב"ם (הל' מילה

(ה). וברמב"ם כ"י הנבחר - אוקספורד Hunt. 80 (דף 164 כאן) המוגהה מספרו האישי של המחבר, וכן בכ"י פטרסבורג RNLEvr I 196 הקרוב לו חסר התוספת, וכן בדפוס ספרד (ר"מ בערך) אך נמצאת היא בדפוס רומא ר"מ, שונצין ר"ן ואילך.

רמב"ם משנה תורה דפוס ספרד

רמב"ם משנה תורה דפוס רומא

ויש לציין, שרק ברי"ף כ"י אוקספורד נשמר הנוסח הגאונים (רס"ג, רע"ג) של אמירת העומדים שם "כשם שהכנסתו למילה" במקום הנוסח המצויה "כשם שנכנס לברית". התפועה קיימת גם לגבי תפילות אחרות, כגון ברכת בעל הבית שבברכת המזון. ההנהגה של רשב"י (ברכות מז ע"א): "ואורח מברך כדי שיברך לבעל הבית" מתקיימת כשפוטה בנוסח הגאונים (רס"ג עמ' לו) של ברכת בעל הבית המתברך בפי האורח בלשון נוכח "לא תבוש לא תכלם", "ותצליח מאד בכל נכסיד", "ואל יזדקק לפניך", "ואל ישלוט שטן במעשה ידך". כך ברי"ף כ"י אוקספורד, פירקוביץ' RNL Evr. II A294.6. בקמברידג' T-S F14.69 - כך בשלשת האחרונים, כלומר בתוספת הברכה של רבי (הראשון בגוף שלישי - נסתר, כרמב"ם ברכות ב:ז - גם בכ"י). בדורות הראשונים שלאחר הרי"ף, בפירוש הרא"ה (קטלוגיה), ובכתב יד קרפנטרס (פרובנס) אנו מוצאים כבר את ההמרה מדורגת לנוסח האירופאי (מחזור ויטרי) הפונה לה' שיברך את בעל הבית, המוזכר בגוף נסתר "יבוש, יכלם, יצלח, נכסיו, ידינו". המהלך מגיע לשלמותו בדפוס ויניציא רפ"ב.

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי בעל הבית
 בוצע כדי שיבצ' בעין יפה ואורח מברך כדי שיברך לבע'ה
 מאי מברך יהי רצון שלא יבוש בעל הבית הזה לא בעו' הו'
 ולא בעולם הבא רבי מוסיף בה דברים ויצלח מאד בכל
 נכסיו ויהי נכסיו מצליחין וקרובין לעיר ואל יודקק לפניו
 ולא לפנינו שום הרהור עבירה ועון ואל ישלוש שטן בכל
 מעשרה ידיו ומעתה ועד עולם עד

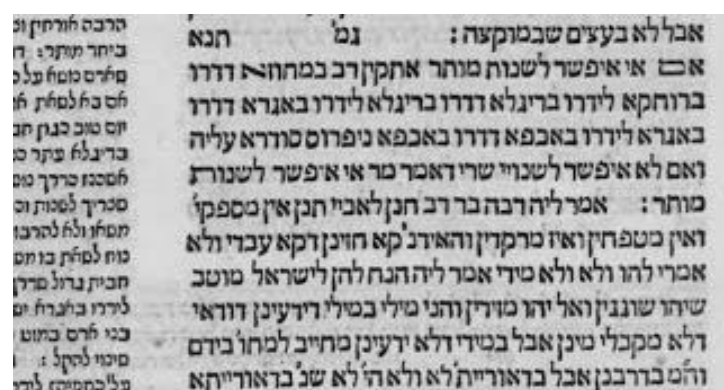
בדוגמא האחרונה לפרק זה, הדפוס הראשון עדיין משקף את הנוסח המקורי, אך הדפוס השני מיישר קו עם הרא"ש.

4. **ביצה פרק ד** (דף טז ע"א): הנח לָהֶן לישראל שיהו משוגגין ואל יהו מזדיין.
 וכך בכל כתבי היד וקטעי גניזה, עד לדפוס הראשון, קושטא רס"ט ועד בכלל.

בעותק דפוס קושטא של הספרייה הלאומית המצולם כאן אנו עדים לתהליך בעיצומו. מוגהה בגליון, בכתיבה בסגנון איטלקית, תוספת הקרוב לשון של הרא"ש (ביצה ד:ב), המשנה את כל עמדתו של הרי"ף בשאלה- מתי מותר לפוסק לומר "מוטב שיהיו שוגגין". הוא מוסיף תנאי שבתוספות (שבת נה ע"א ד"ה ואע"ג) "והני מילי במילי דידעינן בודאי דלא מקבלי מינן אבל במידי דלא ידעינן מחוייב למחות בידם", זאת בניגוד למגמה שברי"ף, שבהמשך המאמר מאפשר לומר "מוטב שיהיו שוגגין" אפילו באיסור דאורייתא (כברמב"ם, הלכות שביית העשור א:ז). התנאי מוזכר בשו"ת תתשב"ק ח"ב סי' מז בשם תוס' ולא בשם רי"ף.

ומהגליון, קצר הדרך פנימה לרי"ף עצמו. בדפוס השני, ויניציאה רפ"א, הוא כבר נמצא בפנים.

ומשם לכל הדפוסים שבהמשך.

ביביע אומר ח"ה אה"ע סי' ה הביא ר' עובדיה יוסף את התנאי גם בשם רי"ף, בדעה אחת עם הרא"ש, בהתאם לדפוסים ויניציאה ואילך, ועוד תמה במה מרן הבית יוסף לא ראה כן. אין כאן המקום להרחיב, אך מוכח שהדפוס ראשון, הוא הדפוס שעמד לפני הב"י.

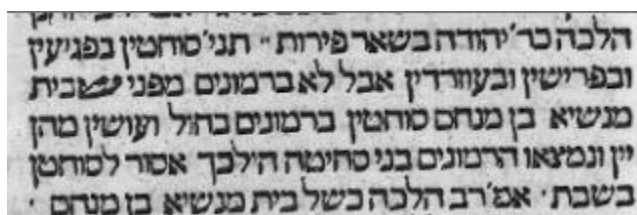
פרק ב'

שיבושים מובהקים בדפוס:

שבת פרק כב-

תניא סוחטין בפגיעין ובפרישין ובעוזרדין אבל לא ברמונים [של-בית מנשיא בן מנחם היו סוחטין ברמונים פיר' אבל לא ברמונים] של-בית מנשיא בן מנחם היו סוחטין בחול רמונים ועושין מהן יין ונמצאו הרמונים בני סחיטה.

בדפוסים הוחסר כל מה שבין הסוגריים, כנראה מחמת הדומות, ולכך נחסר הציון "פיר" המודיע שאין זו מלשון הגמרא אלא פירוש הנספח לה.

רי"ף דפוס ראשון, קושטא רס"ט שבת פרק כב

משנה שבת פרק כג-

ומטילין אותו על החול בשביל שימתין.

כך בכל כתבי היד. רק בדפוסים נהפך "שימתין" ל"שיצטנן". מכל נוסחאות המשנה, (וגם רמב"ם בפירוש המשנה ובהלכות שבת כו:ה.) גמרא ורי"ף, זהו המקום היחיד שנתחלף לשון המשנה, פרט לכ"י של התלמוד בבלי אוקספורד 366. סביר יותר לומר שמדובר בטעות קריאה שאירע באקראי לשניהם, מאשר לומר שמדובר בחילוף לשון שורשי במשנה.

"שיפור" לשוני

רבים, משינויי הנוסח אינם שיבושים מחמת טעויות קריאה והעתקה, אלא בגדר חילופי לשון, לצרכי ליטוש ספרותי, כפי שמצוי בכל השוואת נוסח בין כתבי יד ודפוסים. אולם אין לזלזל בחשיבותם של כל אלה, כיון שלעולם לא נדע מתי תתחדש סברה התלויה באות אחת או על דיוק לשוני. וכן בכלל, ברצוננו ללמוד מכל הספרים הקדושים בנוסח הקרוב ביותר לנוסח שיצאה מתחת ידיהם הקדושים של גדולי הדורות.

בשבת סוף פרק ב' -

נוסח כתבי היד: "אמר רבי יוסי בר ר' אבון לא כוכבים גדולים שנראין ביום ולא [כוכבים] קטנים שאינן נראין אלא בלילה אלא בינונין".

ואילו בדפוסים:

אמר רב אסי בר אבון משנראו שלשה כוכבים ולא כוכבים גדולים שנראין ביום ולא כוכבים קטנים שנראין בלילה אלא בינונין.

לשון השלילה הכפולה "שאינן נראין אלא בלילה", למרות שמכביד על הקריאה, מדויק הוא. שכן הוא בא להוציא כוכבים שנראים גם ביום וגם בלילה. ואכן כך הוא בכל נוסחאות התלמוד, ר"ח, בכל כתבי היד של הלכות גדולות, רא"ש, וכך נשמר בכ"י של הרי"ף אוקספורד 550 (הנבחר להיות נוסח הפנים של המהדורה), כ"י הרי"ף שנעתק על ידי ריבב"ן וקטע גניזה קמברידג' T-S F14.51-52. אלא שבדפוס הראשון הוחלף ללשון הפשוט יותר: "שנראין בלילה", וכך נשמר בדפוסים. אמנם נוסח זה נמצא כבר מאות שנים לפני הדפוס, בספר העתים וקטע גניזה אחר-ספה"ב Or. 5558P דף 15. יש לציין הנוסח שבכ"י סמינר כאן מדייק עוד יותר: "שנראין בלילה ואין נראין ביום".

הרמב"ם (שבת ה:) העתיק את הנוסח כפי שהוא בכתבי יד של הרי"ף: "וכוכבים אלו - לא גדולים הנראים ביום, ולא קטנים שאין נראין אלא בלילה..."

שינויים במכוון "על פי סברה" של העורך

ישנם גם חלופי נוסח שנכנסו במשך דורות על ידי המעתיקים ובדפוס, על פי החשיבה המשובשת של העורך או המעתיק:

ברכות פרק ט-

בכל כתבי היד: "על הברקים ועל הרעמים אומר ברוך שכוחו מלא העולם או ברוך עושה בראשית"

לברך על ברקים "עושה בראשית" הוא פחות מקובל (בה"ג, רמב"ם), וכנראה לא היה מוכר לעורכי הדפוס של הרי"ף, ולכן שינוהו ל: "עושה ברקים". וכך הומצאה בשם רבינו ברכה חדשה יש מאין!.

נימיינהו לתריהו ברוך וזכר הברית נאמן בבריתו וקיים בטאמרו: על הרוחות מאי רוחות אמר אביי ועפא על הברקים ועל הרעמים אמר ברוך שבהו מלא עולם או ברוך עושה ברקים וזמיניהו בעי מצי אמר אבל על ההרים ועל

רי"ף דפוס ויניציאה רפ"א ברכות פרק ט

שבת קנ ע"ב, (באלפס סד ע"א-ב)-

אמר ליה ר' אדא לרב אשי כי הוינן במערבא הוה אמרינן המבדיל בין קדש לחול ועבדינן כל צרכן כלומר אינו צריך לומר בין אור לחשך וג' אלא [ברוך אתה ייאלהינו מלך העולם] המבדיל בין קודש לחול בלבד:

בדפוס נוסף שם ומלכות לנוסח הברכה, כשיטה המקובלת וכפי שעמד על כך במפורש בעל הלכות גדולות (בהוצאת ירושלים תשל"ב, ח"א עמ' 64, ועל פיו פסקו בשבלי הלקט, מהרי"ל, טור או"ח רצ"ט בשם בה"ג, אך לא בשם הרי"ף).. אולם בין עותקי התלמוד לא תמיד נעתק "ברוך ... העולם", ושמא מובן מאליו שיש להזכיר, שלא ראו צורך להעתיקו.

או דילמא, הגמרא מנוסחת בדייקנות ואין צורך להזכיר שם ומלכות, כפי שהבין הריטב"א מלשון פירוש רש"י:

והא דאמרי ר' אבא ורב אשי אמר המבדיל בין קדש לחול מותר במלאכה. פרש"י ז"ל אמר המבדיל בין קדש לחול להיכירא בעלמא ללוות את המלך ועבדינן צורכין, נראה מדבריו ז"ל שאין צריך לומר בזה ברכה בשם ומלכות אלא כיון דאמר ברוך המבדיל בין קדש לחול בהכי סגי, וכן כתב הרב ישעיה ז"ל.

נוסח הרי"ף שבדפוס יכול להסתייע בריטב"א, כפי שממשיך שם:

"אבל רבינו אלפסי ז"ל כתב שצריך לומר בא"י אמ"ה המבדיל בין קדש לחול".

הריטב"א תלה את שיטתו ברי"ף כיון שהזכרת שם ומלכות איננו בר"ח, רבו של הרי"ף, וכן איננה בלשון תלמידו הרמב"ם הל' שבת כט:ו. לא נופתע כאשר נגלה שגם בכ"י אוקספורד של הרי"ף היא איננה. הלשון המלא, כולל שם ומלכות, אכן הושלם ברי"ף קטע גניזה, ובעותק ריבב"ן, והוא הנוסח שעמד לפני הריטב"א, והוא אשר הגיע לרא"ש, ובסוף לדפוסים.

-חולין פרק ח' דף מ ע"א-

דרש מרימר הלכתא בין כבדא בין טחלא למישפדינהיבשפודא תותי בשרא שרי עילוי בשרא דאי-עבד אין לכתחלה לא.

כך בכ"י אוקספורד 550, ופרמה 2747, וכן בעיטור (בפעם הראשונה שמביאה, שער הכשר הברש, בדפוס דף ב ע"א). ואין באמת רבותא מיוחדת בבשר טחלא יותר מכל בשר אחר, אלא מובא כהמשך למאמר הסמוך לפניו בגמ' וברי"ף: "אבל טחלא שומנא בעלמא הוא כי הא דשמואל עבדי ליה תבשילא דטחליביא דעביד מילתא".

אלא שבנוסח שבאחד מקטעי הגניזה (עותק יא), בכ"י פריס 312 (כ"י ריבב"ן), בר"ן, ובדפוסים' הוחלף "טחלא" ל"כחלא" (במקום טחול- כלי דם, עטינים- כלי חלב), כבהלכות גדולות. גירסא זו עוד יותר חסרת-פשר, כפי שהרגישו התוספות (חולין קיא ע"א ד"ה תותי), דבבשר וחלב מאי שנא תותי בשרא מעילוי בשרא. ושם בשם ר"ת התירו ע"פ זה לבשל כחל בקדרה עם בשר, לאחר שקרע וטח. לפי הרשב"א (חידושים כאן), דרשת אמימר בדלא קרע וטח, שלדברי רבינו המחבר, לעיל בפרקנו, אסור לבשלו בקדרה עם בשר, כבה"ג. בטור הביא דין אמימר לגבי כבד (יו"ד ע"ג) ולא לגבי כחל (שם צ, ראה שם תמה על כך מרן הב"י, סי' ד).

"תיקון" נוסח המשנה

משנה שבת כא:ג

נוסח הרי"ף שבכתבי היד (ובספר העתים סי' קיז): "בית הלל אומרים מגביהין מעל השלחן קליפין או עצמות ובית שמאי אומרים מסלק את הטבלה כולה ונוערה".

וכן בר"ח (כאן ולקמן בגמרא קנז ע"א) בית הלל הם המקילים, כפי שמצוי בכתבי יד העתיקים של המשנה (וכן במשנה שבפירוש המשנה לרמב"ם, בכ"י המהימן ביותר- אוקספורד 395). וכן בתוספתא (שבת יז:ד). וכך לפי ההבנה הפשוטה בפירוש הרי"ף על גמרא הסמוכה, לפיו אמרתו של רב נחמן "אין לנו אלא... בית הלל כר' שמעון" אינה באה להפוך את המשנה אלא לפרש אותה, שלא הקילו בית הלל אלא בחפצים שהם ראויים למאכל בהמה (כפי שמודגש ברמב"ם הל' שבת כו:טז). זאת, בניגוד לגירסא של המשנה שהיתה לפני רש"י והתוס', (ד"ה אנו) לפיה ב"ש הם המקילים, מתוך הבנה שרב נחמן, בבואו לקשר בין בית הלל לר' שמעון המקיל במוקצה, בא לסתור את המשנה.

בדפוסים של הרי"ף הותאמה הגירסא של המשנה ל"בית שמאי אומרים מעבירין (!) מעל השולחן" למרות הניגוד לפרשנותו של הרי"ף שבסמוך.

היפוך הגירסא לטובת רש"י

בבא בתרא פרק ג' (יח ע"ב):

"אמר רב יהודה אכלה ערלה הויא חזקה תניא נמי הכי אכלה ערלה שביעית וכלאים הרי זו חזקה"

כך בכל כתבי היד (כ"י סוטרו 144, היינו נוסח הפנים של המהדורה, וכן קטע פטרסבורג RNL Evr. II A 295.2 דף 8, כ"י ספה"ב 477 ודפוס ראשון). היא הגירסא של הגאונים המוזכרת בה"ג, וכן ברמב"ן בשם "גירסת כל הגאונים", ובעיטור ורשב"א בשם גירסת ר"ח. וכן ברא"ש ובנמוקי יוסף שם. וכך פסק הרמב"ם (טוען ונטען יב:יב).

רי"ף דפוס ויניציאה רפ"ב (ושאר הדפוסים שלאחריו) 'תיקנו' את הרי"ף לטובת גירסת רשב"ם: אינה חזקה. שמא כדי לתאם אם טור "רש"י על הרי"ף" שהדפיסו בסמוך, למרות שזו גירסא הפוכה משל הרי"ף!.

חוקת הבתים	פרק שלישי
אכלה ערלה כמו חבילי זמורות על ערלה שאינם מקורין דכתיב וערלתם את פרות אכל העצים מותרים וכן בסביעית אינו מוסקר אלא הפרי דאמרינן פרי הגנול דעבי שביעית מותרין ולכא ערלה אמרינן פרק האספה נכפלו לה נכסים עבד רב יהודה עובדא בחבילי זמורות רב יהודה לטעמיה דאמר אכלה ערלה הרי זו חזקה וכלאי הכרם נמי ארבע מאסותין בהנאה הוי חזקה ואע"ג דבערלה אמרינן דהוי חזקה משום שיש היתר בחבילי זמורות דמשמע שאלו הוה הכל איסור ככלאי הכרם לא עלתה לו חזקה משום דערלה שאינה מקורין נכפלין כוס דבר טעמי משום המתחזק דערלה איסור דממילא הוא לטעם אכל כלאי הכרם האיסור בא מחמת המתחזק מורע בו כלאים ואלו הכפלו הוה יכולין לאכלה בהיתר הילכך הוה להם להקפיד ומדלא הקפיד הוי חזקה וכן דעת הרמב"ן ז"ל איכתיב כמו שפירש רש"י בפ' האספה נכפלו לה נכסים כגון סגדלו כבד	אמר רב יהודה אכלה ערלה אינו חזקה תניא נמי הכי אכלה ערלה שביעית וכלאים אינו חזקה אמר רב יוסף אכלה שחת לא הוי חזקה אמר רבא ואי קאי שחת בעזאז מחזא הוי חזקה אמר רב נחמן תפתיא לא הוי חזקה

רי"ף דפוס ויניציאה רפ"ב בבא בתרא פרק ג

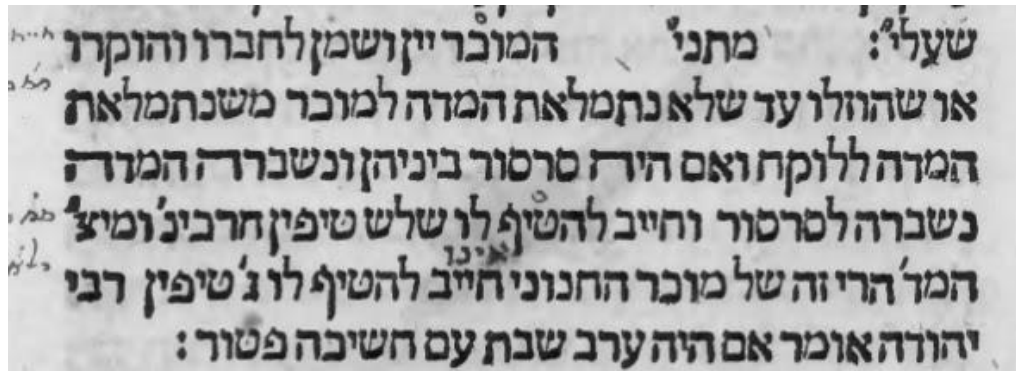
משנה בבא בתרא ה:ח:

"החנוני חייב להטיף"

גירסת ר"ח (בשמו ברשב"א), ור"י מיגאש נמצאת גם במשנה כ"י קאופמן וברמב"ם פיהמ"ש. וכן העיד הרשב"א שהיא גירסת הלכות הרי"ף. הפעם, אף הדפוס השני, רפ"ב, כמו הראשון- רס"ט, שומרים על הנוסח המקורי.

אולם בדפוסים האחרונים: "אינו חייב", כברא"ש.

בעותק דפוס רפ"ב שבספרייה הלאומית אנו עדים ל'תיקון' ב"זמן אמת".

פרק ג

הוספות בדפוס שאינן בכתבי היד

מאמרים שלמים נוספו בדפוסים הראשונים של הרי"ף, שלא מצאנו כמותם בכל כתבי היד שבדקנו.

הוספות אלו מגיעות עד לגודל של כמה עמודים, כגון המאמר שבשבת פרק ב (דפים יב-יג באלפס) "פתילת הבגד פלוגתא... ובלא ספק". ישנו קטע רי"ף בגניזה (קמברידג' T-S AS 75.73) המזכיר אותו בקיצור, ועוד אחר (שם T-S F1(2).55) המרמז עליו בגליון, כאילו המאמר אמור להיות מוכר לקורא. ושם הוא מאמר עצמאי של הרי"ף, כגון המאמרים שחיבר בערבית יהודית שנספחו למס' כתובות. או שמא מתוך ה"דרס" (דרשה) שלו סביב התלמוד המוזכר בכפאיהאלעאבדין לר' אברהם בן הרמב"ם (מהד' דגה תשמ"ט עמ' 247).
התופעה מוכרת גם בשבת פרק א בסוגיא של מפליג בספינה, נוסף תשובה להרי"ף (סי' שי"ז) שאינו ברוב כתבי היד, ושהיה מוכר לראשונים (ספר העתים) כתשובה ולא כתוכן החיבור. אלא שם המאמר כבר נעתק בשבעה קטעי גניזה של הרי"ף.

בדרך כלל, ההוספות קצרות יותר בהרבה, ודי בהוספת מילה או שתיים, כדי להפוך את דעתו של המחבר.

1. ברכות פרק ט :

הרואה בתי כנסיות של ישראל ביישובן אומר ברוך מציב (או: מציל) גבול אלמנה.

(בשורה האחרונה בצילום כאן)

לפי הנוסח שבכתבי היר, שהיה לפני הראשונים, יש לברך על כל בית ישראלי.
אך בנוסח שבדפוסים שעמד לעיני האחרונים הברכה מוגבלת לראיית "בתי כנסיות של ישראל", וכך גם בבית יוסף בשם "כתב הרי"ף" (או"חרכד:י), ובב"ח שם בשם מהרש"ל: "הרי"ף פירש בתי כנסיות", וכן עד למשנה ברורה (רכד:יד). (וראה לאחרונה, הר"מ בראלי, המעיין נא, תשע"א).

לשון הרי"ף בכל כתבי היד:

משמע שכבר אסור לשתות כל משקה.

ואילו בדפוסים נוסף הפרט : "איתסר למשתי **חמרא**" משמע יין בלבד.

כמו כל חיבור הבא לקצר מהקנון המקובל, המבקרים של הרי"ף מרבים להעיר על חומר שלדעתם הושמט שלא בצדק. כך אנו רואים לעתים קרובות בביקורת של ר' זרחיה הלוי בעל המאור. וכן גם עורכי הדפוס ראו לנכון להשלים את הרי"ף בלשונות התלמוד שלדעתם ראויים היו להיות שם

3. שבת סוף פרק יז,

בנוסח המקורי של הרי"ף, נקט בלשון הגמרא שהביאו רבותיו (ר"ח) והמחברים הקדמונים (בה"ג) וזה לשונו:

דכולי עלמא כסויי קרקעות אם יש להן בית אחיזה אין ואי לא לא, כסויי הכלים אע"ג דאין להן בית אחיזה שרי כי פליגי בכלים.

ואילו בדפוסים נוסף כאן משפט שלם:

כי פליגי [בכסויי תנור מר מדמי להו לכסויי קרקעות ומר מדמי להו לכסויי כלים

הלא היא הלישנא אחרינא שבגמרא כאן. ואפשר שנוסף כאן מחמת הקושיא שהעלה בעל המאור, המגלה סתירה בדברי הרי"ף עצמו. אך ברור לנו, שאם בעה"מ הקשה, הנוסח שבדפוס לא היה לפניו.

4. קידושין פרק א' (ד סוף ע"א)

תנן התם במסכת מעשר שני היה מדבר עם האשה על עיסקיגיטה וקידושיה ונתן לה גיטה וקידושיה ולא פירש ר' יוסי אומר דיו ור' יהודה אומר צריך לפרש אמר רב הונא אמר שמואל הלכה כר' יוסי והוא שעסוקין באותו ענין.

וכן הנוסח שלפני הרשב"א (חי' שם) עליו העיד: "והרב אלפסי ז"ל לא הזכיר הני תנאי כלל ולא פסק בעסוקין מענין לענין באותו ענין כלום". התוספת גם לא נמצאת ברא"ש. וכן פסק ברמב"ם (אישות ג:ח).

בדפוסים ויניציאה רפ"ב ועד וילנה נוסף כאן לסוף המאמר:

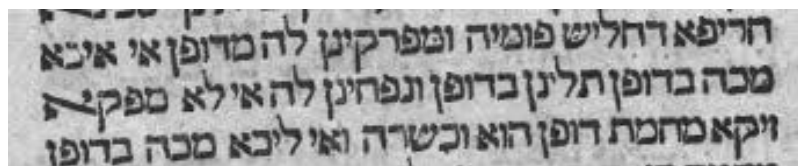
ר' אלעזר ב"ר שמעון אומר אע"פ שאין עסוקין באותו ענין מנא ידעין מאי קאמר לה אמר ליה אביי מענין לענין באותו ענין.

בפסק של מרן בשו"ע (אה"עכז:א), לא הזכיר את ההלכה שבתוספת, מפני שהיה לפניו דפוס ראשון (קושטא רס"ט) שנותר כאן בלעדיו. למרות שהזכיר מרן את המאמר, בבית יוסף שם ובסי' קלו"ב, נמנע מלפסוק נגד הרי"ף והרמב"ם- (ובמקרה הנידון- גם הרא"ש עמם).

5. חולין פרק ג

בעניין ריאה הסמוכה לדופן:

אי איכא מכה בדופן תלינן בדופן ונפחין לה אי לא מפקא זיקא מחמת דופן הוא וכשרה

רי"ף חולין פרק ג דפוס ראשון קושטא רס"ט

מהתוספת שבדפוסים : (ונפחין... הוא) משמע שאין די במכה בדופן להכשיר לבד, ללא בדיקה. התוספת חסרה בכל כתבי היד, ואינה בה"ג או ברמב"ם. הר"ן הביא דעה זו בשם קצת גאונים, בניגוד לדברי רבינו. ונראה שהתוספת שבדפוסים נוספה בהשפעת הרא"ש, (סוף סי' כב כאן) למרות שלא היה ברי"ף שלפניו, הבין "ונראה שהוא רוצה לפרש בדאיכא מכה בדופן מכשרין לה בנפיחה". בטור (יו"ד ל"ט) התוספת כבר מוצגת כדעת הרי"ף עצמו.

6. יום טוב פרק א (דף ג ע"ב ע"פ גמ' ו ע"ב)

והשוחט את התרנגולת ומצא בה בצים גמורות מותר לאכלן בחלב

כך בשני כתבי היד העתיקים (אוקספורד 550 ו"נ"י בהמ"ל Rab. 692) ושני קטעי הגניזה. רק בדפוסים נוסף תנאי להיתר:

והוא שאינן מעורות בגידין אבל מעורות בגידין אסור לאכלן בחלב.

התניית ההיתר ע"פ הברייתא המובאת בגמ' בהמשך, דף ז ע"א וכן מובא גם בה"ג ור"ח, ורבינו החליט להתעלם ממנה והשמיט אותה מספרו. כנראה שהבין שלתנא קמא גם ביצה המעורה בגידין מותרת (כברשב"אוברא"ש שם). ואכן התנאי אינו מוזכר ברמב"ם הל' מאכלות אסורות (ט:ה). וכבר הכיר בכך בים של שלמה, שהעיר שנוסף ברי"ף שבדפוס אלא ש"אינו מלשון הרי"ף".

7. יבמות פרק ו (יט ע"ב):

ואמר ר' יהושע בן לוי חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שהוא יוצא לדרך שנא' וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא וכו'.

אך הרי"ף לא הזכיר את ההיתר המובא בהמשך הגמרא:

ואמר רב יוסף לא נצרכה אלא סמוך לווסתה

ההיתר של רב יוסף מובא גם ברא"ש כאן (ו:י) לאחר ההקדמה "ובספרים...", משמע שאינו ברי"ף שלפניו, כפי שאיננו בכתבי היד של הרי"ף, ולא בשני הדפוסים הראשונים. רק בדפוס שי"ב ואילך הושתל ההיתר ללשון הרי"ף, ואף ממשיכים עוד ע"פ גמ' שבועות יח ע"ב:

ואף על גב דאמרו רבנן חייב אדם לפרוש מאשתו סמוך לווסתה.

ניתן להבין מדברי המגיד משנה על הלכות איסורי ביאה ד:יב, שנוסח הרי"ף לפניו כולל את ההיתר של רב יוסף, ולכן תמה על הרמב"ם והרמב"ן שלא הביאו להלכה. וזה לשונו שם:

"ומ[ה] ש[שכתב] (הרמב"ם- ע"ש) ביוצא לדרך. היא מימרא ביבמות פרק הבא על יבמתו נזכרה שם בהלכות וסוף המימרא שם וה"מ לדבר הרשות אבל לדבר מצוה מיטריד".

ואפשר שכוונת התיבה "שם" לגמרא, שבתחילת המשפט, ולא להלכות הרי"ף שבאמצע המשפט. ואם כן המגיד מציין דווקא את העדרו של ההמשך ברי"ף, בהתאם למה שמצאנו בכתבי היד.

8. כתובות פרק ד (יז ע"ב ברי"ף):

הברייתא (כתובות מז ע"א) מביאה דעת ת"ק שאין הבעל זוכה בנדוניא עד לנישואין, ודעת ר' נתן שזכה גם אם מתה הכלה לפני הנישואין. סוגיית הגמרא (מז ע"ב) דוחה את ההשוואה בין ת"ק לדעת ראב"ע (משנה ראש פרק ה) המתקבלת להלכה, שאין לתוספת הכתובה תוקף עד לנישואין, ולכן נשארת האפשרות לפסוק כר' נתן. אלא שכבר פסקו

הגאונים (שערי צדק חלק ד, ד:לג, אוצה"ג תשובות סי' שכ"ג) כת"ק שלא זכה, וכן העיד העיטור בשם המתיבותהר"ח, שלמרות תירוץ הגמרא פסקו שלא זכה, דווקא בגלל הדמיון לדעת ראב"ע. וכתבו בתוספות וברא"ש (ד:ט) שדחיית ההשוואה הנמצאת בסוגיית התלמוד "דיחויא הוא ולא סמכינן עילויה". מאותה סיבה, הרשב"א הצדיק את הרי"ף שלא הביא את סוגיית התלמוד. ואכן כך בכל כתבי היד ובדפוס ראשון (קושטא רס"ט).

אולם מדפוס שני (ויניציאה רפ"ב) ואילך העתיקו את הסוגיא לתוך הרי"ף. בעותק שלפני הבית יוסף (קושטא רס"ט) עדיין לא היה, ולכן לא הזכיר שום התנגדות לפסק הטור, שלא זכה (נג:ג).

9. באותה הוספה נוספה גם הלכה שמופיעה בתלמוד (שם מח ע"א)

דא"ר הונא כל האומר אי אפשרי אלא אני בבגדי והיא בבגדה יוציא ויתן כתובה.

וכן מובא בשאלות פר' משפטים, בה"ג, ר' האי גאון (תשובות הגאונים שערי צדק חלק ד ד:ל) וגם בעיטור בשם הגאון, וברא"ש (ה:לב).

אך בהתאם לרבינו, לא מוזכרת ההלכה הזאת ברמב"ם, ולא בטור, ורק בזכות הרא"ש נרשם בבית יוסף (אה"ע:יג), ובשו"ע (שם). [וראה בזהר, רע"מ על פרשת צו (ח"גכח ע"א)]. ואפשר שרבינו לא הביאה להלכה כיון שתפקידה בסוגיא רק כסייעתא לדעת רב יוסף, שלא התקבל להלכה. ראה מה שדייק החתם סופר כתובות נח ע"ב אליבא דרמב"ם. ואפשר שהרי"ף והרמב"ם ראו דברי ר' הונא כמתנגדים לעיקרון של ר' יוחנן (נדרים כ ע"ב, כבמס' כלה א) "כל מה שאדם רוצה לעשות באשתו עושה וכו'". (וכן פסק הרמב"ם פיהמ"ש סנהדרין ז:ד, משנה תורה הילכותא"ס"בכא:ט), וכן מתנגדים לדברי ר' גמליאל "בג' דברים אוהב אני את הפרסים" וכו' (ברכות ח,ב). מכל מקום, יש לציין שרבינו הזכירה בתשובה (שו"ת הרי"ף סי' קנא, אך במהדורא אחרת של אותה התשובה המופיעה בתשובות הגאונים הרכבי, סי' ת"ן, היא חסרה).

10. קידושין פרק א (ז,ב באלפס המודפס, ע"פ יז,ב-יח,א בגמ'):

"הלוא מעות מן הגר שנתגיירו בניו עמו לא יחזיר לבניו ואם החזיר אין רוח חכמים נוחה הימנו והתניא רוח חכמים נוחה הימנו לא קשיא כאן שהורתו ולידתו שלא בקדושה וכאן שהורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה".

הוספת התיבה: שלא שבדפוסים (וכן בכ"י מנטובה- אשכנז שנת קנ"א). ונראה שכך הגירסא לפני ר"ח:
"שלא היתה לא הורתו ולא לידתו בקדושה", וכדי שיהא רוחם של חכמים נוחה שיחזיר, דיו בלידה
בקדושה. וכן בתשובות הגאונים (קורנול סי' כג, באוצה"ג כאן סי' עז), רש"י, רמב"ן ורא"ש.
התיבה "שלא" חסרה בכ"י נ"י ביהמ"ל Rab. 695, שני קטעי הגניזה (קמבריג' T-S.NS.329.228;
פטרברורג RNL Evr.II A 525, 1), כ"י ספה"ב 477, וכן ברשב"א בשם "מקצת ספרים ובהלכות רבינו
אלפסי ז"ל". כלומר כדי שיהא רוחם של חכמים נוחה שיחזיר רק ביהודי גמור- שגם הורתו בקדושה. וכן
בעטור אות מ' (מתנת שכ"מ), וכן בטור (חו"מ קנז). ראה בית יוסף שם, לא ראה נוסח רבינו בכתבי יד
ולכן נאלץ לתלות פסק הטור בטעות סופר.

11. בבא בתרא פרק ח (ס ע"ב)

לשון הפרשני של רבינו:

"שכיבא חדא מבנתיה בחייה". בדפוס ויניציאה רפ"ב ואילך נוסף תנאי מגביל, בהתאם לפירוש רשב"ם
שם: "בחייה האב".

12. ועוד שם, באותה הדף (ס ע"א)

בעי רבא בבריא היאך שכיב מרע הוא דידעה דלית ליה וקא מחלה אבל בבריא סברא הדר קני ומקני ליאו
דילמא השתא מיהת [הא] לית ליה תיקו.

הדפוסים לא הסתפקו בתיקו, והשלימו פסק משלהם: הילכך מוקמינן כתובה אחזקה
ועל הבעל להביא ראיה דמחלה.

הבית יוסף (אה"ע קו ד"ב) הביא את לשון התוספת בחשדנות מוצדק, בשם "בספרי הרי"ף שבידי", ושם
תמה "היאך לא הביא הרא"ש דבריו". הב"ח שם סיכם: "ואפשר דהגה היא באלפסי".

13. חולין פרק ח (מב ע"ב)

בכתבי יד אין שיעור לזמן שהיית הבשר במלח, אך הלומד רי"ף מהדפוסים ימצא "במפורש": וכמה
שיעור שהייה שיצטרך להשהות את הבשר במלח אמרו רבנן בכדי
שישחוט הבהמה ושתהיה נפשטת ותבדוק הבשר מן החלב ומכל

איסורין שיש בה. בציר מהאי אסור לאכול מאותו בשר. וכן מובא בשם הרי"ף בים של שלמה (חולין ח:צב), ובבית יוסף (יו"ד ט:ו). והוא שיעור שונה מהשיעור שברמב"ם (מאכלות אסורות ו:י) כדי הילוך מיל. טרם גילינו המקור של התוספת שבדפוס. הריטב"א ועוד ראשונים הביאו בשם הגאונים שיעור כשיעור צלייה.

14. פסחים פרק י' (כה,ב)

בעניין לחם משנה, אין בכתבי יד קפידה שיהיו שלמות. כמו שאין במקבילות ברי"ף ברכות פרק ו ושבת פרק טז (מג ע"ב). אך מדפוס ויניציא רפ"א ואילך : דאמר ר' אבא חייב אדם לבצוע על שתי ככרות שלמות בשבת. למרות שלא נמצא תוספת זו בכל נוסחאות התלמוד שבידינו. הקפידה על שלמות מופיעה במקורות אשכנז, בספר התרומה (מפתח הסימנים מו). ברא"ש אנו מוצאים אותו רק. אגב בציעת המצה, בקיצור סדר פסח שלו: ומן השלימה יעשה כריכה אף על גב דבשאר י"ט בעי שתי ככרות שלמות לחם משנה כמו בשבת. אלא מרן הבית יוסף (או"ח תקכ"ט:א- בשם הרי"ף) ניצול התוספת, כיון שלפניו היתה רי"ף דפוס ראשון, קושטא רס"ט, לשם טרם הגיעה הקפידה "שלמות" (אלא שבשו"ת משנה הלכות חלק יאר סי' רכח דייק בלשון הרי"ף שכן דעתו).

חיסורים והשמטות מהנוסח המקורי

1. שבת פרק ב (יא ע"ב באלפס שבדפוס):

בענין חיוב הלל בראש חדש:

אבל הלל בראש חדש לאו דאורייתא אלא מנהגא דרבנן הוא ומשום הכי הוא דלא גמרינן ביה הלילא אלא מדלגינן ביה דלוגי

כך בכל כתבי היד העתיקים, וכן העתיק הרא"ש. משמע שמכל מקום יש חיוב מדרבנן. ואולי יש כאן צילו של שיטת בה"ג (הלכות לולב, במהד' ירושלים תשל"ב, ח"א עמ' 357, וראה באריכות בהערה שם). לפיה יחיד קורא ומברך על ההלל גם בראש חודש. הנושא היה שנוי במחלוקת במקורות שלפני הרי"ף, ובן דורו- ריצ"ג האריך בעניין זה בהלכות הלל שלו (שערי שמחה, מהד' במברגר תרכ"ב ח"ב עמ' ג-ו), ושתיקתו של הרי"ף תמוהה. בדפוסים הושמטה התיבה "דרבנן" ונותר "מנהג"

בעלמא. ונפקא מינה לברכה, כפי שהעיד בעל העיטור בהלכות הלל שבעשרת הדברות שלו, בשם ר' עמרם גאון, שהלל בראש חדש אין מברכים, והטעם "לפי שאין מברכין על המנהג, וכערבה היא..." אמר כן, הנוסח שבכתבי היד מחזק את דברי הבית יוסף (או"ח סי' תכ"ב), שלמרות הנוסח שבדפוס השכיל להבין שלדעת הרי"ף הציבור מברך על ההלל בראש חדש, וזה לשונו: "ודעת הרי"ף בפרק במה מדליקין ודיחיד לא יברך, משמע- אבל ציבור מברכין".

2. חולין פרק ב (ז ע"א):

בהבאת לשון הגמרא (שם לא ע"א) מוסיף הרי"ף פרט פרשני בעל חשיבות הלכתית, על פי המשנה שלפניו:

"היה שוחט והתיז את הראש **בהולכה בלבד או בהבאה בלבד** אם יש בסכין מלוא הצואר כשר"

וכן נרשם בכל כתבי היד, כולל שבעת קטעי הגניזה. וכן ברמב"ם הל' שחיטה ב:ט. רק בדפוסים השמיטוהו, כנראה מכיון שחשבו שאינו אלא פיסקה מלשון המשנה, ולכן קיצרו: "וכו".

3. פסחים פרק י' משנה ד:

עוד דוגמא של השפעת הסידור והמנהג המקומי לרעת נוסח הרי"ף, הקושיא הראשונה שבסדר פסח, בכתבי היד, כולל כל ארבעת קטעי גניזה, אוקספורד 550, ונ"י ביהמ"ל Rab. 692:

"שבכל הלילות אין אנו **מטבלין אפילו** פעם אחת". כברמב"ם פירוש המשנה. רק בדפוסים: "אין אנו מטבלין פעם אחת". שמא בהשפעת גירסתרשב"ם במשנה.

מעניין הנוסח הייחודי בקטע שבידי הספריה הלאומית Heb. 4° 1149/5:

"אין אנו מטבלין **במרור** א[פילו] פעם אחת".

4. מועד קטן פרק ג:

בכל כתבי היד מפורטים דיני המנודה על פי לשון הגמרא (שם טז ע"א) :

"דאכלי ושאתי בהדיה וקאי בארבע אמות מנא לן דכתיב יושביה".

וכן נעתק גם בה"ג, תשובות הגאונים, רמב"ם (סוף הלכות תלמוד תורה) ורא"ש (שם ג:ה). משום מה, האיסור להתקרב לתוך ארבע אמותיו של המנודה, "וקאי בארבע אמות", הושמט מהדפוסים.

5. ועוד במועד קטן שם בנוסח הציטוט מהתלמוד הירושלמי. הרי"ף הוא היחיד שמביא את לשון הירושלמי מס' שבת (א:ב) בהקשר לדיני אבלות, ולכך הוא עד נוסח מכריע. וזה לשונו שבכל כתבי היד:

"ישב לגלח ובאו ואמרו לו מת אביו הרי זה ישרים את ראשו".

בדפוסים הושמטו המילים "את ראשו", ומשמע שמותר להמשיך ולגלח את זקנו וכל יתר שערות גופו, כפי שמשמע ברמב"ם (אבל ה:ב), ואינו כן (רא"ש, אור זרוע, טור).

6. בבא בתרא פרק ג (דף כ,א)

"תאני בר קפרא ערער וחזר וערער וחזר וערער"

ג' פעמים ערער, וכן העיד ביד רמ"ה שהוא "נוסחי דידן, וגירסת רבינו יצחק בעל הלכות", וכן בר"י מיגאש כאן, שגם מפרש מדוע שלשה ערעורים.

הערעור השלישי חסר בעותקים האירופאים של הרי"ף, כבר בקדומים שבהם – ביהמ"ל Rab. 629, ספה"ב 477 בדפוסים. ולכן חסר גם בבית יוסף חו"מ קמ"ז. (ע"פ זה, שהרי בדפוסים של הגמ' לפנינו גם ג' פעמים).

7. כתובות פרק ב (ה ע"ב) :

בכל כתבי היד:

"אמרו להן בית שמאי לבית הלל לדבריהם הרי שהיתה חגרת או סומה אומר לה כלה נאה וחסודה".

נראה שכן צ"ל ע"פ מעשה ר' יהודה בר אלעאי בגמ' הסמוכה, שהיה מרקד לפני הכלה ואומר, כלומר, תוך פנייה אליה.

התיבה "לה" חסר בתלמוד רק בכתב יד וטיקן 130 (צולם כאן), וכן בנוסח שברא"ש, ומשמ נכנס לדפוס הרי"ף. ונראה שהוא מותאם לדברי בית הלל כאן: "מי שלקח מקח רע מן השוק ישבחנו בעיניו", כלומר בעיני הקונה, ובנמשל, החתן. וכן מותאם למסקנת סתמאדגמרא שם (מובא גם ברי"ף), שאין ראוי בכלל להסתכל (וממילא לפנות) אל הכלה: "א"ר יונתן: מותר להסתכל בפני כלה כל שבעה, כדי לחבבה על בעלה, ולית הלכתא כוותיה".

המאמר פורסם בהמשך בבלוג "גילוי מילתא בעלמא:

http://imhm.blogspot.co.il/2012/06/blog-post_12.html

<http://imhm.blogspot.co.il/2012/07/blog-post.html>

http://imhm.blogspot.co.il/2012/07/blog-post_30.html

<http://imhm.blogspot.co.il/2012/08/blog-post.html>